

EMIL W. PEŁYWACZEWSKI¹, EWA M. GUZIK-MAKARUK², DIANA DAJNOWICZ³

DZIAŁANIA WYDZIAŁU PRAWA UNIwersYTETU W BIAŁYMSTOKU NA RZECZ PRZECIWDZIAŁANIA WYKLUCZENIU SPOŁECZNEMU

Wstęp

Pojęcie wykluczenia społecznego wielokrotnie stanowiło przedmiot definicji formułowanych na gruncie literatury naukowej i dokumentów publicznych. Najczęściej przyjmuje się, iż wykluczeniem społecznym jest sytuacja, w której jednostka ludzka lub grupa społeczna, z uwagi na wystąpienie określonych czynników, zostają wyłączone z możliwości uczestniczenia w życiu społecznym, gospodarczym, politycznym, kulturalnym i innych⁴. Traktując o zjawisku wykluczenia społecznego, należy mieć na względzie, iż składają się na nie trzy podstawowe elementy – sytuacja wykluczająca (czyli wystąpienie pewnych okoliczności i warunków wykluczających), jednostka wykluczana (czyli osoba bądź grupa osób poddawane wyłączeniu ze społeczeństwa) oraz zgodne z prawem społeczne funkcjonowanie, z którego niektóre podmioty są wyłączone⁵.

1 Wydział Prawa, Uniwersytet w Białymstoku.

2 Wydział Prawa, Uniwersytet w Białymstoku.

3 Wydział Prawa, Uniwersytet w Białymstoku.

4 Zob. szerzej: B. Hołyst, *Bezpieczeństwo gatunku ludzkiego*, Warszawa 2016, s. 421 i n.; B. Hołyst, *Rozwojowe czynniki zagrożenia poczucia bezpieczeństwa*, Przegląd Policyjny 2015, nr 19117) s. 21 i n.

5 Narodowa Strategia Integracji Społecznej, Warszawa 2004, dokument dostępny pod adresem: <http://www.mpips.gov.pl/gfx/mpips/userfiles/File/mps/NSIS.pdf> s. 23 [dostęp 10.07.2015].

Unia Europejska, w ramach wypracowanej przez państwa członkowskie strategii wzrostu obejmującej okres od 2010 r. do 2020 r. (strategia „Europa 2020”), sprecyzowała pięć głównych celów swojej działalności. Jednym z najważniejszych unijnych celów strategicznych jest walka z ubóstwem oraz wykluczeniem społecznym. Realizacja takiego założenia polegać ma na zmniejszeniu liczby osób zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym o co najmniej 20 mln. Sformułowanie takiego priorytetu w działaniach było konsekwencją odnotowanego w okresie od 2008 do 2013 r. wzrostu liczby obywateli Unii Europejskiej zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym z 117 mln do 121 mln. Co więcej, dane liczbowe wskazują, iż w latach od 2011 do 2013 r. co czwarty obywatel Unii borykał się z niebezpieczeństwem ubóstwa i wykluczenia społecznego. W Polsce problem ekskluzji zagrażał aż 25,8% społeczeństwa⁶.

Powołane wyżej dane wyraźnie sygnalizują, iż przedmiotowe zagrożenie stanowi istotny problem oraz wielkie wyzwanie dla wszystkich grup społecznych współczesnej Europy, w tym także dla społeczeństwa polskiego. Wyzwanie przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu niejednokrotnie podejmowane było w ramach działalności Wydziału Prawa Uniwersytetu, a ich zaprezentowanie jest zasadniczym celem przedmiotowego opracowania. Przybliżenie działań Wydziału, będących jednoznaczny wyrazem przeciwstawiania się zagrożeniu ekskluzji społecznej, pozwoli poznać nie tylko wagę i istotę tego problemu, ale również wskaże możliwe do zastosowania instrumenty zapobiegania i przeciwdziałania wykluczeniu. Na wstępie niniejszego tekstu zostały przedstawione trzy wybrane projekty badawcze zrealizowane na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Białymstoku, których wspólnym mianownikiem było opracowanie sposobów i form pomocy osobom wykluczonym. W dalszej części opisano cztery ostatnie konferencje oraz fora naukowe, podczas których przedmiotowa problematyka była tematem przewodnim. Następnie dokonano prezentacji prężnie rozwijających się inicjatyw studenckich i doktoranckich, których głównym celem

6 Dane statystyczne udostępnione na stronie internetowej Europejskiego Urzędu Statystycznego Eurostat, <http://ec.europa.eu/eurostat/web/europe-2020-indicators> [dostęp 17.07.2015].

funkcjonowania jest podejmowanie szeregu aktywności przeciwko szeroko pojmowanym wyłączeniom społecznym.

I. Projekty badawcze

Jeden z najważniejszych projektów badawczych realizowanych na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Białymstoku, dotyczących problemu szeroko pojętego wykluczenia społecznego, stanowił grant naukowy pt. „Monitoring, identyfikacja i przeciwdziałanie zagrożeniom bezpieczeństwa obywateli”⁷. Projekt badawczy przeprowadzono w okresie od 2007 do 2010 r. w ramach konsorcjum Uniwersytetu w Białymstoku i Wojskowej Akademii Technicznej im. Jarosława Dąbrowskiego w Warszawie.

Zasadniczym celem projektu badawczego było opracowanie oraz sformułowanie sposobów identyfikacji zagrożeń oddziałujących na bezpieczeństwo obywateli. Istotnym zadaniem projektu badawczego było również podjęcie próby stworzenia całościowego obrazu poczucia bezpieczeństwa wśród polskich obywateli. Badania umożliwiły dokonanie segregacji zagrożeń według możliwości i skuteczności przeciwdziałania im przez państwo i jego instytucje. Przedmiot zrealizowanych badań naukowych składał się z trzech fundamentalnych elementów – poczucia bezpieczeństwa obywateli, zagrożenia bezpieczeństwa obywateli oraz dostępnych instytucji prawa zmierzających do zapewnienia obywatelom bezpieczeństwa. Tak szeroko ujęty zakres badawczy projektu wymagał przeprowadzenia go w formule dwuetapowej. Pierwszy etap grantu poświęcony został przeprowadzeniu badań opinii publicznej celem określenia ogólnego poczucia bezpieczeństwa w społeczeństwie. Drugim etapem badawczym objęto eksplorację opinii funkcjonariuszy wybranych państwowych organów w zakresie zjawisk zagrażających bezpieczeństwu obywateli oraz dokonanie oceny obowiązujących instrumen-

7 Projekt badawczy nr PBZ–MNiSW–DBO–01/II/2007 realizowany na zamówienie Komitetu Badań Naukowych. Kierownikiem naukowym projektu był prof. zw. dr hab. Emil W. Pływaczewski.

tów prawa mających na celu zagwarantowanie bezpieczeństwa wśród polskich obywateli⁸.

W wyniku zrealizowanego projektu badawczego udało się sformułować konkretne propozycje *de lege ferenda*, w tym opracowano projekt ustawy o czynnościach operacyjno-rozpoznawczych, który następnie stanowił podstawę prac parlamentarzystów. Rezultatem projektu badawczego było również zorganizowanie lub sfinansowanie 25 spotkań naukowych (18 konferencji i 7 seminariów) oraz 25 spotkań roboczych. Pokłosem projektu było także wydanie 401 publikacji (72 obcojęzyczne, 195 polskojęzyczne), wśród których jako najważniejsze wskazuje się m. in.: E.W. Pływaczewski (red.), „Current Problems of the Penal Law and the Criminology. Aktuelle Probleme des Strafrechts und der Kriminologie”, Białystok 2009; L.K. Paprzycki i Z. Rau (red.), „Praktyczne elementy zwalczania przestępczości zorganizowanej i terroryzmu. Nowoczesne technologie i praca operacyjna”, Warszawa 2009; E.M. Guzik-Makaruk (red.), „Poczucie bezpieczeństwa obywateli w Polsce”, Warszawa 2011⁹.

Kolejnym projektem poruszającym problematykę wielowymiarowo pojmowanego bezpieczeństwa, w tym również wykluczenia społecznego, realizowanym na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Białymstoku był projekt badawczo-rozwojowy pt. „Prawne i kryminologiczne aspekty wdrożenia i stosowania nowoczesnych technologii służących ochronie bezpieczeństwa wewnętrznego”¹⁰. Projekt realizowano w okresie od 2009 do 2011 r. przy współpracy z partnerem komercyjnym PPBW sp. z o.o.

Ogólnym celem projektu badawczego było przedstawienie propozycji zastosowania wiedzy prawniczej oraz kryminologicznej w ten sposób, aby efektywnie przyczyniły się do rozwoju takich nowych technologii, które będą w stanie widocznie poprawić stan bezpieczeństwa obywateli. W ramach projektu badawczego przeprowadzono analizy kryminologiczne, kryminalistyczne oraz prawne, dzięki czemu moż-

8 E. W. Pływaczewski, K. Laskowska, G.B. Szczygieł, W. Filipkowski, E.M. Guzik-Makaruk, E. Zatyka, *Polskie kierunki badań kryminologicznych nad bezpieczeństwem obywateli*, Prokuratura i Prawo 2010, nr 1-2, s. 190.

9 W. Filipkowski, *Nowe kierunki badań nad bezpieczeństwem w Polsce i ich efekty*, Białostockie Studia Prawnicze 2011, z. 9, s. 265.

10 Projekt badawczo-rozwojowy nr OR00003707 realizowany na zamówienie Komitetu Badań Naukowych. Kierownikiem projektu był dr hab. W. Filipkowski, prof. UwB.

liwe stało się określenie przestrzeni wymagających zastosowania nowoczesnych instrumentów technologicznych. Przeprowadzając poszczególne analizy naukowe, uwzględniono ówczesny poziom rozwoju przestępczości oraz innych zagrożeń społecznych, jak również określono ich tendencje rozwojowe¹¹. Na następne etapy grantu składały się badania dogmatyczne, które polegały na ocenie stanu prawnego regulującego stosowanie nowych rozwiązań technologicznych oraz badania techniczne, sprawdzające możliwości dostosowawcze dostępnych rozwiązań technologicznych do zapotrzebowania organów ścigania oraz wymiaru sprawiedliwości¹².

Efektom przeprowadzonego grantu badawczo-rozwojowego było wydanie licznych publikacji naukowych, wśród których warto kilka wyróżnić: E.W. Pływaczewski (red.), „Przestępczość zorganizowana”, Warszawa 2011; W. Filipkowski, W. Mądrzejowski (red.), „Biały wywiad. Otwarte źródła informacji – wokół teorii i praktyki”, Warszawa 2012; P. Chlebowicz, W. Filipkowski, „Analiza kryminalna. Aspekty kryminalistyczne i prawno dowodowe”, Warszawa 2011, W. Jasiński, „Osoby na eksponowanych stanowiskach politycznych. Przeciwdziałanie korupcji i praniu pieniędzy”, Warszawa 2012.

Projekt badawczo-rozwojowy pt. „Opracowanie systemu wykrywania zagrożeń bezpieczeństwa osób niewidomych i słabowidzących ze szczególnym uwzględnieniem ruchu drogowego. Aspekty prawno-kryminologiczne i technologiczne” to kolejne przedsięwzięcie naukowe dotyczące problemu wykluczenia społecznego, które zostało zrealizowane przez pracowników Zakładu Prawa Karnego i Kryminologii z Wydziału Prawa Uniwersytetu w Białymstoku: prof. zw. dr. hab. Emilia W. Pływaczewskiego, dr. hab. Katarzynę Laskowską, prof. UwB, dr. hab. Wojciecha Filipkowskiego, prof. UwB, dr. Elżbietę Zatykę, dr. Emilię Jurgielewicz-Delegacz, a także dr. Ewę Glińską – adiunkta w Katedrze Marketingu i Przedsiębiorczości na Wydziale Zarządzania Politechniki Białostockiej¹³. Wskazany projekt naukowy, finansowany ze środków Narodowego Centrum Badań i Rozwoju, prowadzony był w okresie od

11 E.W. Pływaczewski i in., *op. cit.*, s. 198.

12 W. Filipkowski, *op. cit.*, s. 267.

13 Projekt badawczo-rozwojowy nr O ROB 0022 01/ID/22/3 finansowany ze środków Narodowego Centrum Badań i Rozwoju. Kierownikiem naukowym projektu była dr. hab. Ewa M. Guzik-Makaruk, prof. UwB.

28 grudnia 2011 r. do 30 czerwca 2014 r. Wśród instytucji realizujących projekt, poza liderem projektu – Uniwersytetem w Białymstoku działającym w ramach Polskiej Platformy Bezpieczeństwa Wewnętrznego, znajdowały się także Akademia Górniczo-Hutnicza im. Stanisława Staszica w Krakowie, Wyższa Szkoła Technik Komputerowych i Telekomunikacji w Kielcach oraz Future Voice System Sp. z o.o.

Założeniami docelowymi projektu była analiza bezpieczeństwa osób niewidomych i słabowidzących z perspektywy prawnej, kryminologicznej oraz technologicznej, jak również opracowanie inteligentnego systemu informacyjnego wykrywającego zagrożenia bezpieczeństwa w ruchu drogowym osób niewidomych i słabowidzących przy jednoczesnym uwzględnieniu rzeczywistych uwarunkowań prawnych i kryminologicznych. W rezultacie przeprowadzonej inicjatywy badawczo-rozwojowej m. in. dokonano szczegółowej analizy krajowego i międzynarodowego stanu prawnego regulującego sferę bezpieczeństwa w ruchu osób niewidomych i słabowidzących, przedstawiono postulaty *de lege ferenda* pod adresem polskiego ustawodawcy, opracowano model miejskiej mapy zagrożeń dla osób niewidomych i słabowidzących poruszających się w przestrzeni zurbanizowanej poprzez wyłonienie istotnych jego elementów, ustalono katalog czynów zabronionych popełnianych przez sprawców niewidomych i słabowidzących, jak również zaopiniowano gotowość jednostek samorządu terytorialnego do wdrażania innowacji poprawiających stan bezpieczeństwa w ruchu osób niewidomych i słabowidzących.

Efektom przedstawianego projektu badawczo-rozwojowego było wydanie w 2014 roku monografii dotyczącej bezpieczeństwa osób niewidomych i słabowidzących w ruchu drogowym. Monografia składa się z dwóch tematycznie podzielonych tomów. Pierwszy tom pt. „Bezpieczeństwo osób niewidomych i słabowidzących ze szczególnym uwzględnieniem ruchu drogowego. Wybrane aspekty prawne i kryminologiczne” napisany został pod redakcją naukową Ewy M. Guzik-Makaruk, Emila W. Pływaczewskiego oraz Elżbiety Zatyki. Drugi tom nosi tytuł „Bezpieczeństwo osób niewidomych i słabowidzących w ruchu drogowym. Wybrane aspekty praktyczne” i ukazał się pod redakcją naukową Katarzyny Laskowskiej, Wojciecha Filipkowskiego oraz Ewy Glińskiej.

Wymienione powyżej projekty badawcze zrealizowane przez pracowników Zakładu Prawa Karnego i Kryminologii Wydziału Prawa Uniwersytetu w Białymstoku stanowią wyraźny przykład działań podejmowanych na rzecz zapewnienia bezpieczeństwa polskim obywatelom oraz przeciwdziałania ich wykluczeniu społecznemu. Należy w tym miejscu podkreślić ściśle powiązanie między bezpieczeństwem a wykluczeniem społecznym. Bezpieczeństwo obywateli jest wartością o wyjątkowej randze, co potwierdza umiejscowienie go wśród dóbr społecznych i prawnych gwarantowanych postanowieniami konstytucyjnymi¹⁴. Poczucie bezpieczeństwa wśród obywateli nie tylko sprzyja marginalizacji zjawiska wykluczenia społecznego, ale również zapewnia różnicowane instrumentarium wykorzystywane do skutecznego przeciwdziałania z ekskluzją społeczną.

II. Seminaria, fora naukowe, konferencje

Wykluczenie społeczne jest bardzo istotnym problemem badawczym, wokół którego od dawna ogniskują się działania Wydziału Prawa Uniwersytetu w Białymstoku. Potwierdzeniem tego są nie tylko zrealizowane granty badawcze, ale również wielokrotnie organizowane sympozja, seminaria, fora naukowe oraz konferencje.

W dniu 13 sierpnia 2013 r. w Białowieży odbyło się pierwsze forum naukowe, w ramach którego omawiano problematykę wyłączenia społecznego w trzech ujęciach: prawnym, kryminologicznym i wiktymologicznym. Wspomnianemu forum towarzyszyła międzynarodowa konferencja naukowa pt. „Legal, criminological and victimological aspects of social exclusion”¹⁵ zorganizowana przez Zakład Prawa Karnego i Kryminologii Wydziału Prawa Uniwersytetu w Białymstoku. Inicjatorem konferencji był prof. Emil W. Pływaczewski, który dostrzegł potrzebę wyjścia naprzeciw problemowi wykluczenia społecznego i podjęcia w tym zakresie debaty¹⁶.

14 Art. 5. Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. 1997 Nr 78, poz. 483 ze zm.

15 Prawne, kryminologiczne i wiktymologiczne aspekty wykluczenia społecznego.

16 M. Perkowska, E. Jurgielewicz-Delegacz, *Międzynarodowa Konferencja Naukowa „Legal, criminological and victimological aspects of social exclusion” (Białowieża, 13 sierpnia 2013 r.)*, Prokuratura i Prawo 2014, nr 3, s. 177 i n.

Wśród uczestników konferencji znajdowali się nie tylko pracownicy naukowo-dydaktyczni Wydziału Prawa Uniwersytetu w Białymstoku, ale również znamienici przedstawiciele japońskiego środowiska naukowego: Prof. Minoru Yokoyama z Uniwersytetu w Kokugakuin oraz Prof. Yumiko Yahagi Yokoyama z Uniwersytetu Keiai. Wspomniani goście zagraniczni przybliżyli słuchaczom problematykę ekskluzji jednostek i grup z perspektywy społeczeństwa japońskiego. Ponadto referaty wygłosili: prof. Katarzyna Laskowska wspólnie z dr Elżbietą Zatyką, dr Anna Szafranek, dr Magdalena Perkowska, prof. Ewa M. Guzik-Makaruk, wraz z dr Emilią Jurgielewicz-Delegacz.

Międzynarodowy charakter konferencji, ukazujący różne oblicza przedmiotowego zagadnienia, umożliwił jej uczestnikom zapoznanie się ze zjawiskiem wykluczenia społecznego w skali wykraczającej poza polskie granice, przypominając, iż tego rodzaju problem dotyka wielu osób niezależnie od państwa, w jakim mieszkają.

Konferencja w Białowieży nie wyczerpała w pełni tematu ekskluzji społecznej, konsekwencją czego było zorganizowanie drugiego polsko – japońskiego forum naukowego pt. „Ausgewählte Probleme des Medizinstrafrechts in Japan und in Polen”¹⁷. Spotkanie odbyło się w dniu 4 marca 2014 r. na Wydziale Prawa UwB. Również podczas tej inicjatywy obrady ogniskowały się wokół wykluczenia społecznego, jednak w załączeniu do ujęcia medycznego prawa karnego.

Podczas drugiego forum referaty wygłosili: gość honorowy spotkania – Prof. Dr. Dr. h.c. mult. Keiichi Yamanaka z Uniwersytetu Kansai w Osace, prof. Emil W. Pływaczewski, prof. Ewa M. Guzik-Makaruk oraz dr Elżbieta Zatyka.

Trzecie polsko-japońskie forum naukowe pt. „Wybrane aspekty wykluczenia społecznego. Ausgewählte Aspekte der sozialen Ausgrenzung” odbyło się w Supraślu w dniu 3 września 2014 r. Było to kolejne polsko-japońskie spotkanie naukowe poświęcone wykluczeniu społecznemu. W ramach forum Wydział Prawa UwB miał przyjemność kolejny raz gościć znakomitego prelegenta z Japonii – Prof. Dr. Dr. h.c. mult. Keiichi Yamanaka z Uniwersytetu Kansai w Osace, który wygłosił refe-

17 Wybrane problemy medycznego prawa karnego w Japonii i w Polsce.

rat nt. „Soziale Ausgrenzung aus der strafrechtlichen Sicht (in Japan)”¹⁸. Wśród uczestników trzeciego polsko-japońskiego forum byli również Dziekan Wydziału Prawa UwB prof. Emil W. Pływaczewski, Prodziekan Wydziału Prawa ds. Nauki – prof. Ewa M. Guzik-Makaruk oraz pracownicy Zakładu Prawa Karnego i Kryminologii: prof. Katarzyna Laskowska, prof. Wojciech Filipkowski, dr Elżbieta Zatyka, dr Magdalena Perkowska, a także doktoranci. Tematyka spotkania przyciągnęła również osoby naukowo związane z socjologią – dr Ewę Glińską z Wydziału Zarządzania Politechniki Białostockiej oraz dr Annę Szafranek.

Obok Prof. Keiichi Yamanaka prelegentkami były również: dr Ewa Kowalewska-Borys z Katedry Postępowania Karnego Wydziału Prawa UwB, która zaprezentowała referat pt. „Gewalt gegen Frauen und häusliche Gewalt im Übereinkommen des Europarats zur Verhütung und Bekämpfung von Gewalt gegen Frauen und häuslicher Gewalt (Istanbulkonvention) - ausgewählte Aspekte”¹⁹ oraz mgr Iga Kalinowska-Maksim wraz z mgr Emilią Truskolaską – doktorantki z Zakładu Prawa Karnego i Kryminologii Wydziału Prawa UwB, których wystąpienie nosiło tytuł „Soziale Ausgrenzung der sogenannten Straßenkinder”²⁰.

Kontynuacją prac o charakterze kryminologicznym, dotyczących szeroko rozumianego wykluczenia społecznego, była konferencja międzynarodowa pt. „Prawne, kryminologiczne i medyczne aspekty wykluczenia społecznego”, która odbyła się w dniach 11-14 maja 2015 roku w Supraślu. Inicjatywa została zorganizowana w ramach dwóch poważnych przedsięwzięć naukowych: Forum naukowego – Prawne i medyczne aspekty zdrowia człowieka²¹ oraz Forum Naukowym – Warmia – Mazury – Podlasie²².

18 Wykluczenie społeczne w Japonii z perspektywy prawnokarnej.

19 Przemoc wobec kobiet i przemoc domowa – wybrane aspekty w świetle Konwencji Stambulskiej.

20 Wykluczenie społeczne tzw. dzieci ulicy.

21 W ramach *Forum naukowego – Prawne i medyczne aspekty zdrowia człowieka* podpisana została umowa sieci naukowej, której partnerami są: Uniwersytet w Cambridge (Wielka Brytania), Śląski Uniwersytet Medyczny w Katowicach, Uniwersytet Medyczny w Białymstoku oraz Wydział Prawa Uniwersytetu w Białymstoku.

22 *Forum Naukowe – Warmia – Mazury – Podlasie* stanowi inicjatywę międzyuczelnianą, w ramach której współpracę naukowo-badawczą podejmują Wydział Prawa Uniwersytetu w Białymstoku, Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie oraz Wyższa Szkoła Policji w Szczytnie.

W konferencji uczestniczyło wybitne grono specjalistów z zakresu nauk prawnych oraz nauk medycznych, jak również przedstawiciele środowiska praktyków – lekarze, adwokaci, radcowie, komornicy, a także aplikanci adwokaccy, radcowscy i komorniczy oraz rezydenci odbywający specjalizacje. Wśród prelegentów znajdowali się wybitni specjaliści z zakresu prawa i medycyny. W ramach międzynarodowej sesji można było wysłuchać prelekcji takich zagranicznych znamienitości, jak: prof. Minoru Yokoyama z Kokugakuin University in Tokyo, prof. George Vincentnathan z University of Texas-Pan American, prof. Yakov Gilinsky z Rosyjskiego Państwowego Uniwersytetu Pedagogicznego im. A.I. Hercena w St. Petersburgu, dr. hab. Sławomir Redo reprezentujący organizację Academic Council on the United Nations System oraz American Society of Criminology, dr Michael Platzer z organizacji Academic Council on the United Nations System, dr Paolo Campana z Uniwersytetu w Cambridge oraz Jolanta Lopusiewicz-Redo reprezentująca Asia Crime Prevention Foundation.

Uczestnicy konferencji mieli również możliwość zapoznać się z referatami wygłoszonymi przez znakomite grono przedstawicieli polskiego środowiska naukowego oraz reprezentantów środowiska praktyków, wśród których znaleźli się profesorowie: Leszek Markuszewski, Paweł Szuszczyński, Wiesław Pływaczewski, Monika Płatek, Violetta Skrzypulec-Plinta, Agnieszka Droszol-Cop, Jacek Dworzecki, Janusz Sawicki, Leszek Wieczorek, Jacek Szamatowicz, Marek Rogowski, Alicja Wasiluk, Anna Grzeszczuk, Napoleon Waszkiewicz, a także sędzia H.H. Witold Pawlak oraz młodszy przedstawiciele nauki i praktyki: Anna B. Kluz-Kowal, Monika Zbucka-Krętowska, Janusz Bryk, Monika Kotowska, Emilia Jurgielewicz-Delegacz, Aleksandra Nowak, Dariusz Ćwikowski, Eliza Siemienkiewicz, Izabela Wiktoruk, Karolina Trykacz, Jagna Rumińska, Michał Ciupa oraz Jakub Bryk.

Zasadniczym celem konferencji była naukowa analiza problematyki wykluczenia społecznego oraz pogłębianie wiedzy na ten trudny i niezmiernie ważny społecznie temat. Ujęcie przedmiotowego zagadnienia z perspektywy prawnej, kryminologicznej oraz medycznej pozwoliło uzmysłowić szerokiemu gronu słuchaczy skalę problemu oraz jego wielowymiarowość.

Uczestnicy konferencji, po zakończeniu każdej sesji referatowej, debatowali na temat ekskluzji społecznej, wymieniając się przy tym swoimi spostrzeżeniami, poglądami oraz doświadczeniami. Stanowiska uczestników dotyczące szeroko pojętego wykluczenia społecznego nie zawsze były jednolite, jednakże w podsumowaniu przyznano, iż podejmowanie inicjatyw przeciwdziałających ekskluzji społecznej jest niewątpliwie zadaniem priorytetowym. Obecni byli zgodni, iż wszelkie działania podejmowane przeciwko wyłączeniu społecznemu powinny zmierzać przede wszystkim do zapewnienia ochrony osobom szczególnie na nie narażonym, czyli: dzieciom, osobom starszym, samotnym kobietom, samotnym rodzicom, osobom niewykształconym bądź słabo wykształconym, bezdomnym, bezrobotnym, osobom w wieku produkcyjnym nieaktywnym zawodowo, w tym niepełnosprawnym, osobom zamieszkującym obszary wiejskie, migrantom oraz mniejszościom etnicznym.

III. Studencka Poradnia Prawna

Idea stworzenia organizacji uniwersyteckiej zajmującej się udzielaniem pomocy prawnej zrodziła się w latach 60. w Stanach Zjednoczonych. Pomysł na tworzenie uniwersyteckich studenckich poradni prawnych bardzo szybko zyskał powszechną aprobatę, a nadto rozprzestrzenił się, wychodząc nie tylko poza granice USA, ale i całego kontynentu. Sukces i fenomen tego rodzaju organizacji polega bowiem na tym, iż łączy ona w sobie kształcenie teoretyczne i zdobywanie umiejętności praktycznych.

Inicjatywa stworzenia Studenckiej Poradni Prawnej na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Białymstoku pojawiła się w 1998 roku. Prace zmierzające do jej utworzenia podjęła wówczas grupa lokalna Europejskiego Stowarzyszenia Studentów Prawa – ELSA Białystok. Bezpośrednim impulsem, który zainspirował członków białostockiej grupy lokalnej ELSA do działania w kierunku stworzenia poradni, była funkcjonująca od dwóch lat na Wydziale Prawa UwB Klinika Podatkowa. Zebranie założycielskie białostockiej Studenckiej Poradni Prawnej miało miejsce w dniu 10 listopada 1998 r., zaś oficjalna działalność rozpoczęła się dnia

11 listopada 1998 r. Studencka Poradnia Prawna w Białymstoku jest jedną z trzech najstarszych w Polsce²³.

Pierwsze sprawy do białostockiej Poradni wpłynęły w dniu 11 stycznia 1999 r. Liczba zgłaszanych spraw przeszła najsmielsze oczekiwania pracujących tam studentów oraz opiekunów merytorycznych, bowiem do dnia 18 lutego 1999 r. rozpatrzono aż 102 przypadki. Sytuacja taka utwierdziła członków Studenckiej Poradni Prawnej w przekonaniu, iż jest to organizacja niezwykle potrzebna lokalnej społeczności.

Obecnie Studencka Poradnia Prawna liczy 11 sekcji, wśród których są 4 sekcje cywilne, 2 sekcje karne, sekcja prawa pracy, sekcja administracyjna, sekcja podatkowa, sekcja prawa międzynarodowego oraz sekcja ds. przemocy i dyskryminacji. Osobom szukającym pomocy w poradni w rozwiązywaniu ich dylematów prawnych pomaga 49 studentów działających pod kierunkiem i opieką merytoryczną 10 opiekunów²⁴. W ciągu roku Poradnia przyjmuje do rozpatrzenia średnio około 300 spraw, spośród których najwięcej dotyczy prawa cywilnego – stanowią one niemal 60% wszystkich zgłoszeń.

Cele i zadania Studenckiej Poradni Prawnej funkcjonującej na Wydziale Prawa UwB:

- Poradnia ma stanowić nowatorską formę edukacji studentów jako dodatkowy, fakultatywny przedmiot w programie studiów, jak również ma być pierwszą sposobnością do zetknięcia się z prawem „w działaniu”, do spotkania się z prawdziwym klientem i zmierzenia się z jego problemem prawnym;

23 Pierwsza w Polsce Uniwersytecka Poradnia Prawna powstała na Uniwersytecie Jagiellońskim w 1997 r. Niedługo potem powstała dryga tego typu poradnia – Poradnia „Klinika Prawa” na Uniwersytecie Warszawskim. Popularyzacją tworzenia poradni prawnych w Polsce zajęło się Europejskie Stowarzyszenie Studentów Prawa – ELSA, które w porozumieniu z Fundacją im. Stefana Batorego podjęło szereg działań wspierających proces tworzenia poradni m.in. w Białymstoku, Rzeszowie, Toruniu.

24 Opiekunami w Studenckiej Poradni Prawnej są pracownicy naukowo-dydaktyczni Wydziału Prawa UwB, wśród których poszczególnymi sekcjami zajmują się: sekcją cywilną I dr Urszula Drodzowska, sekcją cywilną II mgr Karol Skrodzki, sekcją cywilną III dr Arkadiusz Bieliński, sekcją cywilną IV dr Maciej Pannert, sekcją karną I dr Katarzyna Boratyńska, sekcją karną II dr hab. Andrzej Sakowicz, prof. UwB, sekcją prawa pracy dr hab. Iwona Sierocka, prof. UwB, sekcją administracyjną dr Joanna Radwanowicz-Wanczewska, sekcją podatkową dr Rafał Dowgier oraz sekcją prawa międzynarodowego dr hab. Katarzyna Bagan-Kurluta, prof. UwB.

- działalność Poradni ma stanowić formę pomocy osobom ubogim, które nie dysponują środkami finansowymi umożliwiającymi skorzystanie z profesjonalnej pomocy prawnej. Osoby potrzebujące, niebędące w stanie zapłacić za pracę prawnika, często rezygnują z dochodzenia przysługujących im praw bądź godzą się na przewlekłe rozwiązywanie ich problemów w urzędach lub sądzie. Udzielając porad takim osobom, studenci mają możliwość dostrzec i docenić społeczną rolę zawodu prawnika, także w kategoriach służby społecznej;
- Poradnia ma również na celu kształtowanie społecznej roli Uniwersytetu w Białymstoku w życiu miasta i regionu.

Studencka Poradnia Prawna nie ogranicza swoich działań jedynie do obszaru Białegostoku. Chcąc wyjść naprzeciw potrzebom osób spoza terenu miasta, utworzone zostały punkty zamiejscowe Poradni. Jeden z punktów zamiejscowych utworzony został w dniu 10 kwietnia 2012 roku przy Urzędzie Gminy w Czarnej Białostockiej i działa na podstawie porozumienia o współpracy zawartego pomiędzy Dziekanem Wydziału Prawa Uniwersytetu w Białymstoku a burmistrzem w Czarnej Białostockiej. Następnym punktem zamiejscowym jest punkt utworzony przy Urzędzie Miejskim w Mońkach w dniu 8 listopada 2010 roku na mocy porozumienia zawartego między Dziekanem Wydziału Prawa Uniwersytetu w Białymstoku a burmistrzem Moniek. Co więcej, także w Białymstoku, studenci udzielający porad prawnych w ramach działalności w Poradni wychodzą poza mury Wydziału Prawa UwB. Studencka Poradnia Prawna działa również przy Fundacji „Spe Salvi” w Białymstoku. Udzielanie porad prawnych w siedzibie Fundacji odbywa się w oparciu o porozumienie o współpracy zawarte dnia 22 listopada 2010 roku pomiędzy Dziekanem Wydziału Prawa Uniwersytetu w Białymstoku a Fundacją „Spe Salvi”.

Opisane przykłady działalności Studenckiej Poradni Prawnej Wydziału Prawa UwB doskonale ilustrują sposoby przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu w białostockim środowisku. Udzielanie porad prawnych przez młodych ludzi, pod opieką i kierunkiem pracowników naukowych Wydziału, poszerza zakres oraz urozmaica formy wsparcia udzielanego grupom społecznym szczególnie narażonym na ryzyko wyłączenia społecznego.

IV. Interdyscyplinarna Komisja Naukowa ds. Przemocy i Dyskryminacji

W strukturze Studenckiej Poradni Prawnej Wydziału Prawa Uniwersytetu w Białymstoku, jak wyżej wspomniano, znajduje się sekcja ds. przemocy i dyskryminacji. W ramach funkcjonowania tej komórki pomocy prawnej udzielają członkowie Interdyscyplinarnej Komisji Naukowej ds. Przemocy i Dyskryminacji. Organizacja ta została powołana na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Białymstoku zarządzeniem Dziekana Wydziału Prawa UwB z dnia 19 maja 2014 roku. W chwili obecnej w skład Komisji wchodzi 60 osób, które wspólnymi siłami podejmują liczne inicjatywy związane z problematyką przemocy, dyskryminacji, a także wykluczenia społecznego.

Do priorytetowych zadań Interdyscyplinarnej Komisji Naukowej ds. Przemocy i Dyskryminacji należą przede wszystkim takie czynności, jak: inicjowanie i prowadzenie działań naukowych w zakresie przemocy i dyskryminacji, organizowanie posiedzeń oraz dyskusji naukowych, a także współorganizowanie konferencji, sympozjów i sesji naukowych, w tym z udziałem gości zagranicznych, współdziałanie z organami samorządowymi i administracji rządowej, zwłaszcza przez sporządzanie opinii i wykonywanie ekspertyz na rzecz tych organów, występowanie z inicjatywą publikowania prac naukowych, organizowanie przedsięwzięć zmierzających do wdrożenia wyników badań naukowych w zakresie przemocy i dyskryminacji, upowszechnianie informacji nt. działalności komisji, upowszechnianie i popularyzacja wiedzy w społeczeństwie oraz współdziałanie z innymi instytucjami w tym zakresie²⁵.

Komisja jest dość młodą organizacją, jednak mimo to jej członkowie zdążyli zrealizować szereg inicjatyw. Pierwszą i jedną z najważniejszych inicjatyw było seminarium naukowe zorganizowane w związku z międzynarodową kampanią na rzecz wyeliminowania wszelkich form przemocy wobec kobiet „16 Dni Przeciwko Przemocy wobec Kobiet”. Seminarium odbyło się w dniu 1 grudnia 2014 r. na Wydziale

25 Zadania Interdyscyplinarnej Komisji Naukowej ds. Przemocy i Dyskryminacji określono w § 2 Regulaminu działalności Interdyscyplinarnej Komisji Naukowej ds. Przemocy i Dyskryminacji funkcjonującej na Wydziale Prawa UwB. Regulamin stanowi Załącznik do Zarządzenia nr 2 Dziekana Wydziału Prawa Uniwersytetu w Białymstoku z dnia 19 maja 2014 r.

Prawa Uniwersytetu w Białymstoku. Spotkanie to miało charakter interdyscyplinarny, w związku z czym wśród prelegentów oraz uczestników znajdowali się zarówno przedstawiciele środowiska naukowego, jak i funkcjonariusze Policji oraz osoby na co dzień pracujące i pomagające ofiarom przemocy. Podczas spotkania wygłoszono referaty dotyczące przeciwdziałania wszelkiego rodzaju przemocy, dyskryminacji i wykluczenia kobiet, które stanowiły podstawę ożywionych debat prowadzonych przez uczestników spotkania.

Członkowie Interdyscyplinarnej Komisji Naukowej ds. Przemocy i Dyskryminacji podjęli się również zorganizowania warsztatów naukowych na temat badania akt spraw sądowych dotyczących problematyki przemocy i dyskryminacji. Warsztaty prowadzone były przez doktorantów Wydziału Prawa UwB, którzy zdobyli bogate doświadczenie badawcze w ramach swojego uczestnictwa w projektach naukowych.

Przeprowadzone warsztaty zmierzały do pełnego merytorycznego przygotowania członków Komisji do prowadzenia badań aktowych. W konsekwencji członkowie Komisji w styczniu 2015 roku przystąpili do realizacji badań akt sądowych dotyczących ponad 1000 spraw sądowych rozpoznanych na podstawie art. 207 kk. w Sądzie Rejonowym w Białymstoku w okresie od 2008 do 2014 roku. Celem prowadzonej analizy spraw sądowych jest określenie skali zjawiska znęcania się fizycznego lub psychicznego nad osobą najbliższą lub inną osobą pozostającą w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy albo nad małoletnim lub osobą nieporadną ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny w regionie białostockim.

Kolejną formą aktywności Komisji było zorganizowanie serii wykładów gościnnych na temat przemocy wobec kobiet i w rodzinie w świetle Konwencji Stambulskiej. Spotkania przybliżyły słuchaczom problem przemocy wobec kobiet i przemocy domowej w świetle podpisanej w dniu 13 kwietnia 2015 r. przez Prezydenta RP Bronisława Komorowskiego ratyfikacji Konwencji Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej. Konwencja Rady Europy z 2011 roku wywoływała w Polsce niemałe kontrowersje oraz stanowiła przedmiot wielu debat publicznych. Organizowane spotkanie pozwoliły przybliżyć wszystkim zainteresowanym osobom, również niezwiązanym ze środowiskiem akademickim, to niezwykle trudne za-

gadnienie, jakim jest przemoc i dyskryminacja w ujęciu postanowień Konwencji Stambulskiej.

Podsumowanie

Zachodzące we współczesnych społeczeństwach przemiany polityczne, technologiczne, gospodarcze, kulturowe i światopoglądowe są ujmowane jako przejawy zachodzących w skali globalnej procesów zmierzających do coraz większej współzależności i integracji państw²⁶. Zwłaszcza rozwój i wykorzystanie technologii informacyjnych przyczynia się do szybszych i skuteczniejszych interakcji społecznych. Przyglądając się jednak wiadomościom przekazywanym codziennie przez środki masowego przekazu, zetknąć się można z coraz to nowszymi raportami, sprawozdaniami czy opracowaniami statystycznymi dotyczącymi zjawiska wykluczenia społecznego, wskazywanego jako jeden z najbardziej dolegliwych współczesnych problemów cywilizacyjnych. Z jednej strony mamy zatem do czynienia z procesem globalizacji, z drugiej zaś obserwujemy pogłębiający się problem ekskluzji społecznej. Kształtująca się w ten sposób sytuacja sygnalizuje nagłą konieczność przeciwdziałania wyłączeniu społecznemu na wszelkich możliwych płaszczyznach.

Zaniechanie przeciwdziałania przedmiotowemu problemowi może okazać się groźne w skutkach – zjawisko wyłączenia społecznego stanowi bowiem istotną barierę dla zrównoważonego rozwoju społecznego, będącego jednym z fundamentalnych elementów współczesnej polityki integracji społecznej. Bezpośrednim tego potwierdzeniem jest aktywność Organizacji Narodów Zjednoczonych, która zwłaszcza w ostatnim czasie skupia się na wspieraniu i kreowaniu zrównoważonego rozwoju. Tytułem przykładu wskazać należy XIII Kongres Organizacji Narodów Zjednoczonych, który w dniach 12-19 kwietnia 2015 r. odbył się w Dauha (Doha) w Katarze i którego motywem przewodnim był zrównoważony rozwój warunkowany zapobieganiem przestępczości i sprawiedliwością karną²⁷.

26 Zob. szerzej: B. Hołyst, *Wiktymologia*, Warszawa 2011, s. 93 i n.

27 E.W. Pływaczewski, *Zapobieganie przestępczości i sprawiedliwość karna (XIII Kongres Organizacji Narodów Zjednoczonych, Dauha (Doha), Katar, 12-19 kwietnia 2015 r., Prokuratura i Prawo 2015, nr 11, s. 174 i n.*

Naprzeciw potrzebie walki z wykluczeniem społecznym wychodzi również Wydział Prawa Uniwersytetu w Białymstoku, który od dawna dostrzega pierwszoplanowość i priorytetowość przeciwdziałania wyłączeniu jednostek lub grup społecznych z możliwości uczestniczenia w życiu społecznym, gospodarczym, politycznym i kulturalnym. Świadomość skali problemu wśród osób związanych naukowo i zawodowo z Wydziałem Prawa UwB prowadzi do podejmowania szeregu inicjatyw przeciwdziałających ekskluzji społecznej. Działania Wydziału Prawa wskazują dostępne instrumenty prawne i naukowe służące zapobieganiu i przeciwdziałaniu wykluczeniu oraz demonstrują sposób ich zastosowania i wykorzystania.

Działania Wydziału Prawa Uniwersytetu w Białymstoku na rzecz przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu podejmowane są w wielu sferach. Głównymi płaszczyznami działalności są przede wszystkim: projekty badawczo-rozwojowe kierowane przez specjalistów i naukowców z Wydziału Prawa UwB, seminaria, fora oraz konferencje naukowe traktujące o szeroko pojętym wykluczeniu społecznym z perspektywy regionalnej, krajowej oraz międzynarodowej, a także aktywność wydziałowych organizacji studenckich i doktoranckich. W niniejszym opracowaniu przedstawione zostały jedynie wybrane przykłady wyżej wymienionych inicjatyw Wydziału Prawa UwB. Co istotne, nie wyczerpują one całego zakresu działań podejmowanych przez białostockie prawnicze środowisko naukowe. Zmagania z wykluczeniem społecznym realizowane są bowiem niemal przy każdej możliwej okazji – aktywne i bezpośrednie uczestnictwo w życiu społecznym osób dotkniętych problemem ekskluzji jest traktowane przez Wydział Prawa Uniwersytetu w Białymstoku w sposób priorytetowy. Inicjatywy tego rodzaju pozwalają zapoznać się ze znaczeniem problematyki wykluczenia społecznego oraz pogłębić wiedzę na ten trudny i niepomierne ważki społecznie temat.

Problem wykluczenia społecznego jest także często analizowany w ramach programów studiów prawniczych, administracyjnych i kryminologicznych prowadzonych na Wydziale Prawa. Cała gama działań podejmowanych na Wydziale Prawa służy inkluzji społecznej – rozumianej jako społeczne włączenie, integracja społeczna – a zatem proce-

sowi włączania jednostek, grup czy kategorii społecznych w funkcjonowanie szerszego społeczeństwa.